

Brain Drain

Afrikai agyelszívás

A kérdéskör néhány mérvadó aspektusa

írta: Tarrósy István

Bevezető gondolatok

Az afrikai államok függetlenné válásának idején az államigazgatásban betöltött pozíciók tekintetében az őslakos afrikaiakat a perifériára szorították – a gyarmati adminisztrációknak sokáig nem állt érdekében, hogy képzett afrikaiak vegyék körül őket –, nem beszélve az európai felsőbbrendűség elvéből (hübrisz) fakadó attitűdjükről. A frankofón afrikai területek kicsivel jobb helyzetben voltak, mint az angolok által menedzselte térségek, így nem ért senkit meglepetésként, hogy a függetlenné vált Ghána új politikai vezetése a tisztviselők 60%-át azonnal, már 1957 márciusában afrikaiakból rekrutálta. A kontinens egészére kiterjesztett elvvel minden új vezető egyet tudott érteni: haladéktalanul „afrikanizálni” kell a közigazgatást. Ehhez természetesen szükség volt az oktatási – különösen a felsőoktatási – rendszer fejlesztésére is, hogy megfelelő képzésben részesülhessenek a leendő közép- és felsővezetők. A folyamat természetesen tovább erősíthette a nemzeti öntudat kialakulását, és általában az afrikai öntudat visszaszerzését.

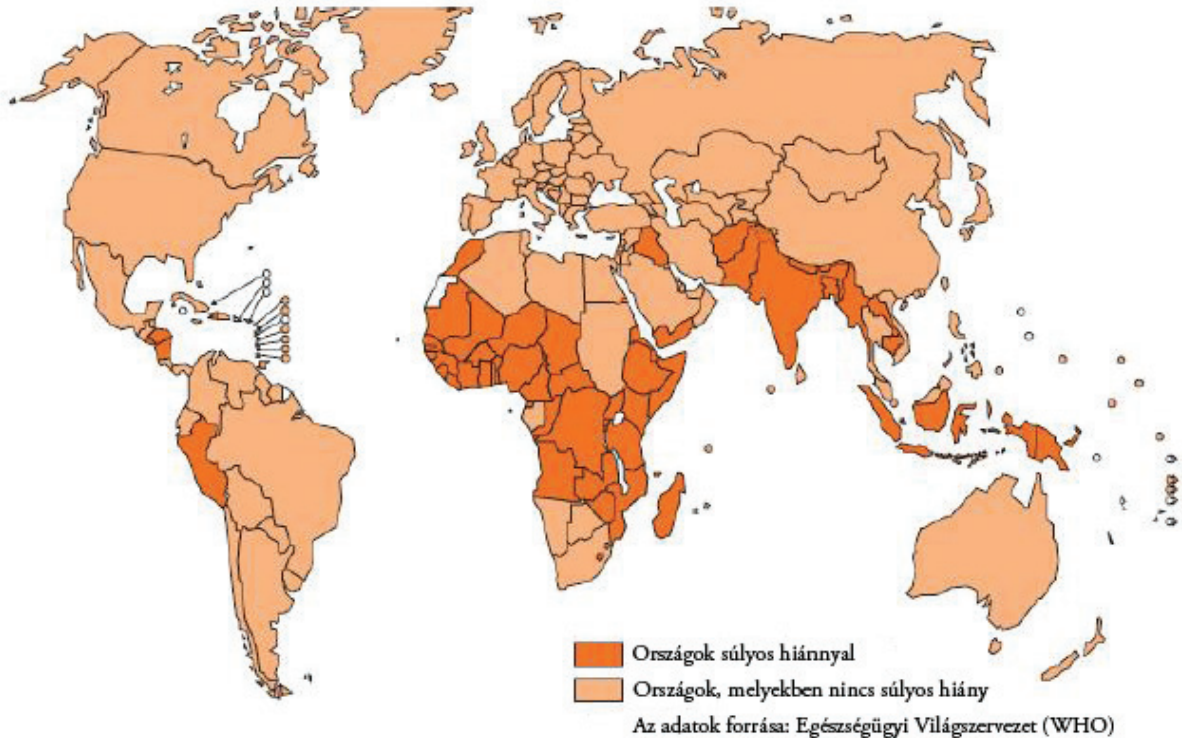
A függetlenné vált afrikai államok vezetői az oktatást a gyors fejlődés fő eszközének tekintették, melynek prioritizálásával az 1960-as évektől felnövő új generáció képessé vált tucatszám felvonultatni a különböző szektorok számára oly fontos képzett szakembereket. Ahogyan azonban Adepoju (2008) jelzi, az oktatásban való részvételhez kapcsolható társadalmi igény gyorsabban nőtt, mint az érintett országok gazdaságának felszívó-kapacitásának kiépülése. A szűk privát szektor csupán csekély százalékát tudta foglalkoztatni a végzeteknek, így az új államok megoldandó feladatait gyarapította a diplomás munkanélküliség problémája. A jól képzett/magasan kvalifikált afrikai szakemberek elvándorlá-

sa az 1970-as években vált egyre intenzívebbé, majd az 1980-as és 1990-es évek során hatványozottan volt érezhető, különösen az Afrikán kívüli, európai, észak-amerikai és közel-keleti célszágok irányába. Ma az összes afrikai tudós egyharmada fejlett országokban él és dolgozik.

Az *Afrika Tanulmányok* migrációval foglalkozó különszáma nem hagyhatja figyelmen kívül az agyelszívás jelenségét, problematikáját. A téma azonban olyan szerteágazó és összetett, hogy egy nagyobb lélegzetű tanulmányban, sőt, még inkább külön kötetben érdemes vállalkozni alapos feldolgozására. Jelen írás csupán bizonyos aspektusok és kérdések felvetését képes az olvasók elé tárni, jelezve, hogy a szerző folytatja a téma feldolgozását, és dolgozik a terjedelmesebb elemzésen.

Agyelszívás – kinek jó?

A globalizált világgazdasági rendszer számos – láthatóan egyre több – növekedési pólussal rendelkezik, melyek, ahogyan Cseresnyés (2005) is jelzi, „munkaerőt vonzanak magukhoz, azonban véletlenül sem a »szegénység«-menekült kategóriába eső személyeket, hanem azokat [a gyakran magasan kvalifikált² szereplőket], akiknek a munkavállalás élet- és munkafeltételeik relatív javulását hozza.”³ Ezek a személyek azért indulnak útnak, mert végzettségükkel nem tudnak megfelelő munkát találni anyaországaikban, és az általuk később választott célszágok (általában gazdaságilag-technológiailag fejlettebbek az adott anyaországhoz képest) kedvező feltételekkel vonzzák magukhoz őket, egyben tudásukat, ezáltal „elszívva” humán erőforrásukat. Ezen elvándorolt képzett személyek a munkaerő-migránsok körét gyarapítják, és miközben saját életük/sorsuk jobbra fordul, aköz-

Országok, melyek az egészségügyi dolgozók (orvosok, ápolók, műtősnők) hiányával küzdenek, 2006.

ben otthon hagyott családjaik, faluközösségeik is könnyebben tervezhetik a jövőt, hiszen a külföldre távozó családtag folyamatos (sok esetben havi rendszerességgel) a helyi mikroközösség számára jelentős összegeket utal haza új, (akár csak időszakosan) „választott hazájában” megkeresett jövedelméből. Mindezek fényében jogosan tehető fel a kérdés: az agyelszívás kinek kedvez? Valóban olyan rossz az anyaországnak az, hogy elvándorló szak/képzett fiai és lányai az adott ország teljes GDP-jéhez képest is számba vehető nagyságrendben járulnak hozzá annak gazdasági fejlődéshez (családjaik esetében persze elsősorban többnyire az életben maradáshoz)? Jó tehát az agyelszívás, avagy éppenséggel rossz Afrikának?

Az afrikai elvándorlás bizonyosan közösségi kérdés – bár tudjuk, hogy maga a vándorló dönt arról, hogy elindul, és máshol szeren-

csét próbál, vagy más helyen találja meg számításait. Az afrikai közösségi lét azonban közösségi döntésként kezeli e kérdést, és az elvándorolt jól tudja, milyen kötelességei vannak nagyobb családja, rokoni közössége felé, ezért (is) jelentős kérdést képvisel az általa hazautalt összegek tárgyköre. A hazautalás mértéke, ahogyan ezt Rédei (2009) is jelzi, „több afrikai országban nemzetgazdaságilag jelentős bevételt jelent.”⁴ A Nemzetközi Valutaalap adatai alapján⁵ is jól látható, hogy vannak olyan afrikai országok, például Nigéria, Sierra Leone, Togo, Szenegál, a Zöld-foki-szigetek, Gambia, Marokkó, Szudán, amelyeknél a hazautalás-GDP arány 5 és 11% között mozgott az elmúlt harminc évben. Ugyan az Afrikába – főként nyugat-európai⁶ és észak-amerikai országokból – irányuló tranzakciók a teljes fejlődő világba érkező uta-

Végzett egyetemisták a Dar es-Salaam-i Egyetemen, 2006 - Maradnak - elmennek? Fotó: Kalmár Lajos

lások csupán nagyjából 15%-át teszik ki, a kivándoroltak jövedelmeinek ezen hazaküldött részei összesítve sok esetben önmagában értelmezhető gazdasági hatást képvisel. A számokat vizsgálva, és néhány leginkább érintett afrikai államot példaként hozva, a 2002–2007/08 közötti időszakban markáns változásokra figyelhetünk fel. Nigéria esetében a hazautalások volumene 2002-ben 1300 millió USD körül moz-

gott, 2007-ben azonban már 2200 millió USD feletti összegre rúgott. A Zöld-foki-szigetek példája 2002-ben 70 millió USD körüli, 2008-ban azonban 12 millió USD körüli összeget mutat. Folyamatos változást látunk, és érzékelhető, hogy nagy a szórás az egyes afrikai térségek között a hazautalások megoszlása kapcsán. A kétezres évek elején a hazautalások nagy része Észak-Afrikába irányult, és ugyan tíz évvel később is

az arab térségek – fejlettebb pénzügyi szolgáltatói rendszereik miatt – „élvezik” e befolyó pénzek nagyobb részét, a szubszaharai országok is – hiszen a bankszektor több országban kiépültebb, fejlettebb, mint egy évtizeddel ezelőtt – nagyobb volument tudnak felmutatni. Az arab térség országainak „nemzetközi pénzforgalmát egyértelműen a hazautalások dominálják”, hiszen a munkavállalók európai célországokban,

illetve gazdag, „olajállamokban” vállaltak munkát – bár az arab tavasz e tekintetben, például a líbiai konfliktus miatt sokaknak munkájuk elvesztésével járt – szemben a fekete-afrikai térség országaival, melynek „világ gazdasági és migrációs részesedése alacsony[abb], [és így] kevesebb átutalásban részesül.”⁷

Tendenciaként leszögezhető, hogy az elvándoroltak hozzájárulásai nem hagyhatók figyelmen kívül az anyaországok számára, azonban nagyobb a veszteség akkor, ha arra gondolunk, hogy a relatív értelemben vett kisszámú képzett munkaerő elhagyja országát, ezáltal humán erőforrás-vesztéséget, szellemi kapacitás-vesztéséget okoz, mely hosszabb távon sem oly egyszerűen orvosolható problémát jelent gazdasági értelemben is.

A mozgást kiváltó tényezőkről azonban nem szabad megfeledkeznünk. A húzó (pull) és toló (push) faktorok⁸ a migráció fontos aspektusát képezik. Az adott országból a vándorlásra vállalkozó személyt „kitolhatja” például egy-egy megoldhatatlannak tűnő konfliktus – legyen etnikai vagy vallási alapú –, mely Afrika-szerte számos térségben folyamatosan felbukkanó jelenség. Ha most a képzetettebbekre fókuszálunk, az ő esetükben push-faktorként értelmezhető többek között a túlzottan rugalmatlan kormányzati rendszer és a hozzá kapcsolódó foglalkoztatáspolitikai, amely nem képes megfelelően kezelni a munkavállalók problémáit, magát a munkanélküliséget; vagy a törzsi/közösségi, etnikai alapon történő diszkrimináció; vagy akár a reálkeresetekben történő esés, az ország fizetőeszközének gyengülése, illetve a növekvő napi terhek, kiadások, általában tehát a napi „jólét” bizonytalansága. Pull-faktort jelent ezekhez szorosan kapcsolódva, például, a magasabb jövedelem megszerzésének lehetősége, a kiterjedtebb munkahelyi

Afrikai diákok Magyarországon

A Magyarországon tartózkodó afrikaiak nagy része mindig is tanulmányi céllal választotta hazánkat célországként. Az 1970-es, 1980-as években több száz afrikai fiatal kaphatott állami ösztöndíjat és szerezhetett presztízzsel rendelkező „európai diplomát” egyeteminken. Sokan közülük aztán családot alapítottak, letelepedtek Magyarországon. A diplomát szerettek közül sokan jól beszélnek a magyart, és a 2009-ben kutatóműhelyünk által, az *Itt vagyunk!* projekt keretében rögzített életút-interjúkból kitűnik: magyar identitással (is) rendelkeznek, ezáltal fontos összekötő kapcsot jelenthetnek/képviselnek hazájuk és Magyarország között, ráadásul többen közülük mérvadó szereplői saját országaiknak (például kulturális államtitkárok, cégvezetők, egyetemi oktatók, stb.). Kérdés: mennyire „használjuk ki” (pozitív értelemben) e kötődéseket. Sajnos, kormányzati szinten limitált információ létezik e közösségekről, bevonásuk e megközelítésből is roppant nehéz lenne (hiszen nincs például adatbázis arról, kik is ők valójában, hol élnek, hova jutottak, milyen tevékenységeket folytatnak, milyen civil szervezet tagjai). Sürgős feladat e hiányosság orvoslása, a velük kapcsolatos „tudatlanság” felszámolása!

A Központi Statisztikai Hivatal szerint az elmúlt két évben jelentősen nőtt a magyarországi afrikai bevándorlók száma. A tartózkodásra, illetve letelepedésre jogosító engedéllyel rendelkező afrikai állampolgárok száma 2010. január 1-jén 2513 fő volt, ami 2009-hez képest majd-

nem 26%-os növekmény (akkor 1998 főt mutatott a statisztika). Az afrikai migránsok közül 1080 fő, azaz 43% észak-afrikai országokból érkezett hozzánk. A Szaharától délre fekvő térségek közül csak Nigériából 739-en vándoroltak Magyarországra – ez a teljes szubszaharai migráns közösség több mint fele (51,6%-a). A vándorlók motivációit személyekre lebontva még nem térképezte fel senki – a bevezetőben említett projekt többek között ezt a célt is szolgálja, és ennek eredményeképpen várhatóan 2011 végére láthatunk tisztábban.

A tendenciák azonban azt mutatják, hogy a bevándorlók többsége tanulási céllal érkezik hozzánk. Ez a fajta mobilitás a „migráció egészének egy fontos részterülete, [amely] nem végleges letelepedést jelent, hanem huzamos tartózkodást, [de] azzal, hogy valaki megismeri a másik környezetet, esetleg nyelvi vagy más vonatkozásban akár otthonosan is mozog, összehasonlításokat tesz korábbi lakóhelyének lehetőségeivel, növeli a végleges elvándorlási szándékot, és letelepedhet.” Ebből a szempontból pedig még hatványozottabban szükséges egy világos kormányzati elképzelés, szándék és stratégia arra vonatkozóan, hogyan „hasznosítható” a letelepedő személy a befogadó nemzet érdekei mentén. Szükséges az egyértelmű kormányzati szándék mielőbbi kinyilvánítása, és egy olyan bevándorlás-politika megalkotása, amely az európai elvárások leképezése mellett külön magyar Afrika-programmal rendelkezik.

mobilitás és a karrierépítés perspektívája, vagy éppenséggel a kisebb bürokrácia és kevesebb kontrollmechanizmus, továbbá értelemszerűen a fenntartható magasabb életminőség elérése.

Afrika feladatai az „agy-migráció” menedzselése tekintetében

A regionális szinten

Az 1960-as, 1970-es évekkel szemben, amikor az európai oktatási rendszer „kinyílt” az afrikai fiatalok számára, és ösztöndíjak garmadájaival az afrikai kontinens különböző szegleteiből tanulmányi céllal vándorolhattak el otthonaikból, majd pedig az 1980-as évektől a jól képzett afrikaiak az Egyesült Államokba, a Közel-Keletre, és más gazdag, fejlett országba/térségbe emigrálhattak, ma egyre növekvő számban a feltörekvő afrikai gazdaságokban találják meg számításukat. Adepoju (2004) beszámolója szerint Gabon, Botswana, Namíbia és a Dél-afrikai Köztársaság mind olyan ország, amely „kedvelt” célpontja a képzett afrikai munkaerőnek. Az efféle migránsok által az afrikai térségekben „tartott” tudás cirkulációja mára a regionális integrációs szervezetek napirendjén szereplő tétel. Alapvető cél, hogy az államok, a regionális összefogások képesek legyenek saját kereteiken belül tartani a tudást, a fejlődéshez elengedhetetlen ta-

paszlatokat, ehhez pedig képesek legyenek lehetőségeket kínálni a szakképzett, magasan képzett munkaerő számára.

Az afrikai országok többsége „túlságosan gyenge ahhoz, hogy helyt álljon a globális versenyben.”¹⁰ Éppen ennek okán még hangsúlyosabb a regionális együttműködések, a régiós léptékű szövetségek megvalósítása és működtetése. A regionális integráció ugyanis megoldást kínál a természeti és egyéb erőforrások optimális felhasználására, a kölcsönös gazdasági érdekek kiaknázására, köztük a tudás helyben tartására, és a helyi, térségi fejlődés felhasználására. Különösen akkor, amikor a globális hatások – vagyuk csak a kulturális hatásokat – olyan ellenhatásokat gerjesztenek, amelyek a helyi értékek, a lokális normák felértékelődésében, azok védelmében és megerősödésében nyilvánulnak meg, a regionalizációs folyamatok, mind országokon belül, mind országok között hatásos ellenszert kínálhatnak a versenyben maradásra.

A világ különböző térségei közül Afrikában található a legtöbb regionális integrációt szorgalmazó közösség, regionális blokk. Az Afrikai Unió 53 tagállama közül 27 legalább kettő vagy több ilyen szervezet tagja. Földrajzi értelemben véve számos régióban több állam is átfedést képez az egyes regionális szervezetek között, és ez nem minden esetben jelenti a közös gondolkodás és fejlesztés előremozdítását – inkább érdek-

Indiai agyak kivándorlása - Afrika helyzete sem külön... Forrás: www.nrimatters.com

konfliktusokat szül. Adepoju (2001) is aláhúzza, hogy a különböző regionális szervezetek közötti átfedések és számos egyéb működési probléma ellenére, e keretek jelenthetnek kiutat Afrikának hosszú távon.

Ennek elsődleges célkitűzése, hogy Afrika, az afrikai reneszánsz jegyében újra magára találjon, és képzett agyait képes legyen megtartani, országai-ban helyzetbe hozni, a jövőbeni fejlődési lehetőségeiket rájuk építeni. Az egyik ilyen összefogás

„Elsődleges célkitűzése, hogy Afrika, az afrikai reneszánsz jegyében újra magára találjon, és képzett agyait képes legyen megtartani, országaiban helyzetbe hozni, a jövőbeni fejlődési lehetőségeiket rájuk építeni.”

A regionális együttműködés afrikai szervezetei a személyek szabad áramlását is megvalósítandónak tartja, ezáltal a legális migrációt saját régióikban támogatja. Ez hasonló ahhoz az európai elképzeléshez, amely a határrendészeti szigor mellett a legális vándorlást helyezi előtérbe. 2011 első felében, számos vitát követően az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (ECOSOC) vélemény¹⁰ fogalmazott meg az Unió számára az EU-ba harmadik országokból érkező szezonális munkavállalókhoz köthető jogosítványokat, kritériumokat illetően. Fókuszban mindvégig a migráció legalizálása áll, azaz a törvényes keretek között lezajló vándorlás, amely – ha a törvényeket betartják – mindkét „fél” számára, a vándorlónak és a befogadó államnak is pozitív hozadékkal járhat. A kérdés mindig az, mi történik akkor, ha a legális kereteket betartva, az adott szezonális munka lejártával a vándorló nem utazik vissza otthonába, hanem „tovább áll”, és már illegális migránsként folytatja az útját az EU más tagállamaiban. Az ehhez kapcsolódó retorziókat és következményeket mihamarabb szükséges az európai közösségnek megszabnia.

Pánafrikai keretek között

Afrikai szervezetek – köztük több pánafrikai – egy afrikai „agy-alap” létrehozásán fáradoznak.

közel 130 technológiai cég és non-profit szervezet létrehozásával, az ENSZ támogatásával 2002 júliusában megalakult Digitális Afrikai Diaszpóra Hálózat (Digital Diaspora Network Africa), amely a képzett tudósok, orvosok, mérnökök, közgazdászok, IT-szakemberek megtartását, illetve általában az elvándorolt képzett munkaerő „visszaszívását” tűzte zászlajára. Maga az Afrikai Unió olyan kérést fogalmazott meg a világban élő afrikai diaszpóra számára, amely az ő bevonásukkal és hathatós támogatásukkal a tudás és szakképzettség Afrikába történő visszaáramlását segítheti elő. Mindez természetesen akkor képes működni, ha Afrika maga képessé válik arra, hogy politikai, gazdasági és szociális értelemben vonzó(bb) lehessen saját polgárai/lakosai, sőt, az elvándoroltak számára – legyen tehát lehetőség és perspektíva az Afrikában maradásra.

Az Afrikai Tudományos Akadémiák Hálózata (Network of African Science Academies) 2009 júliusában a G8+5-ök számára megfogalmazott nyilatkozatában a gazdaságilag és technológiai-lag fejlett világ vezetőinek figyelmét arra hívták fel, hogy szüksége van Afrikának a külső segítségre, célirányos hozzájárulásokra – önmagában, „egymaga” nem képes megvalósítani azt, hogy szakképzett agyait a kontinensen tartsa mindaddig, amíg a jelenlegi szinten mozog kutatási ka-

pacitását, felsőoktatási szektorát tekintve. Szükség van azokra a fejlesztésekre és beruházásokra, amelyek az egyetemi és kutatóintézeti kapacitásokat bővítik, mert egy ilyen megerősített háttérrel válhat Afrika versenyképesebbé az elkövetkező évtizedekben.

Jegyzetek

- 1 Rédei (2009) szerint a „magasan képzettek mobilitása alatt azt értjük, amikor valaki más országban hasonlóan magas szintű tevékenységet végez, ami végzettségének is megfelel.” (Rédei, 2009. 215. o.)
- 2 Cseresnyés, 2005. 27. o.
- 3 Rédei, 2009. 147. o.
- 4 Ld. többek között Barajas et al. (2010).
- 5 Ezek közül is leginkább Franciaországból, Spanyolországból, Olaszországból és Belgiumból, továbbá az Egyesült Királyságból történnek az utalások.
- 6 Uo. 145. o.
- 7 Erről többet ld. World Migration Report 2003. 218. o.
- 8 Kwarteg, 1997. 29. o.
- 9 Rédei, 2009. 11. o.
- 10 Ld. EESC opinion, COM(2010) 379 final – 2010/0210 (COD).
Interneten: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:218:0097:0100:EN:PDF>

Felhasznált irodalom

- Adepoju, Aderanti (2004): Changing Configurations of Migration in Africa. Migration Policy Institute, Washington, D.C. Interneten: migrationinformation.org. 2004. szeptember 1.
- Adepoju, Aderanti (2008): Migration in sub-Saharan Africa. *Current African Issues* 37. Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala.
- Barajas, Adolfo et al. (2010): The Global Financial Crisis and Workers' Remittances to Africa: What's the Damage?

- IMF Working Paper*. WP/10/24. Interneten: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp1024.pdf>
- Cseresnyés Ferenc (2005): Migráció az ezredfordulón. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Hanson, Stephanie (2008): Is Brain Drain Good for Africa? Analysis Brief. *Council on Foreign Relations*. 21 August 2008. Interneten: <http://www.cfr.org/africa/brain-drain-good-africa/p16986>
- IOM (2003): Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move. *World Migration Report 2003*. Chapter 12 on Linkages between Brain Drain, Labour Migration and Remittances in Africa. Interneten: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2003.pdf
- Kwarteg, Charles Owusu (1997): Africa and the European Challenge. *Survival in a Changing World*. Aldershot, Avebury.
- L. Rédei Mária (2009): A tanulmányi célú mozgás. REG-INFO Kft, Budapest.
- Makinwa, Thiat O. (2011): Africa's Brain Drain: Whose Responsibility to End It? *Face2faceAfrica*. 16 June 2011. Interneten: <http://face2faceafrica.com/article/africa-s-brain-drain-whose-responsibility-to-end-it>
- Mutume, Gumisai (2003): Reversing Africa's 'brain drain'. *Africa Recovery*. Vol. 17, No. 2. July 2003.
- NASAC (2009): Brain drain in Africa. Joint Statement by the Network of African Science Academies (NASAC). G8+5 Summit, Italy, July 2009. Interneten: www.nationalacademies.org/includes/NASACbraindrain09.pdf
- Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (2008) (szerk.): Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok. HVGORAC, Budapest.
- Rédei Mária (2007): Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Szabó A. Ferenc (2006): A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- Tarrósy István (2011a): Kelet-Afrika a fejlődés útján. A Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közelebről. Publikon Kiadó, Pécs
- Tarrósy István (2011b): Afrikai migránsok a fejlett világban és Magyarországon. Migrációs trendek, integráció, tapasztalatok. *OKRI Szemle*. (megjelenés alatt)